

İlim ve Eğitim | Aklın ve Kalbin Nuru

Ey RABBİM, İlmimi ve İdrakimi Artır!

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur:

وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

“(Rasûlüm) de ki: Rabbim, ilmimi artır!..” (Tâhâ, 114)

Bu artış, insanın değerini ve itibarını artırır. Bu değer ve itibar, insanı iki dünyada da gözde bir varlık yapar. İlim, insanın kendisini, çevresini ve yaratıcısını tanımasına yardımcı olan ilahi bir aynadır. İnsanın ölümünden sonra bile derecesini yükseltmeye katkı sağlayan sonsuz bir kazançtır.

Hadîs-i şerifte buyrulur:

“İnsan ölünce, üç ameli dışında bütün amellerinin sevabı kesilir: Sadaka-i câriye, kendisinden istifade edilen ilim, arkasından duâ eden hayırlı evlât.” (Müslim, Vasiyye, 14)

FAYDALI İLİM (İLM-İ NÂFÎ)

Bir zamanlar bir dil bilgisi âlimi deniz yolculuğuna çıkmıştı. Sefer sırasında, ilmiyle gurur duyan bu âlim, gemi kaptanı ile sohbet etmeye başladı. Gemiciye çeşitli sorular sordu ve gemici "bilmiyorum" cevabını verince, âlim bu durumu küçümseyerek onunla alay etti:

"Yazık! Cehaletin nedeniyle ömrünün yarısını boşa harcamışsın," dedi.

Ancak gemici, bu küçümseyici davranışa rağmen olgun bir tepki gösterdi ve alime cevap vermedi. Sessiz kaldı. Bir süre sonra şiddetli bir fırtına patlak verdi ve gemi, büyük bir girdabın içine sürüklendi. Herkes korku içindeyken, gemici alime dönüp sordu:

"Ey üstad, yüzme biliyor musun?"

Alim, solgun bir şekilde titreyen sesiyle, "Hayır, bilmiyorum," dedi.

Bunun üzerine gemici, üzgün bir ifadeyle şu yanıtı verdi:

"Dil bilgisi bilmediğim için ömrümün yarısı kaybolmuştu, o zaman senin tüm ömrün kayboldu demektir. Çünkü gemimiz bu girdaptan kurtulma şansına sahip değil. Ey dil bilgini! Bu denizde gramerden daha fazla yüzme bilgisinin daha faydalı ve gerekli olduğunu bilmiyor muydun?"

Bu hikâyeden anlaşılan, gramer ilminin sadece dünyevi ve zahiri bilgiler olmadığıdır. Gerçekten faydalı ilim, insanın ihtiyacına cevap veren ilimdir. İnsanın en büyük ihtiyacı, ruhunu ebedi mutluluğa taşıyacak olan Allah'ın rızasını kazanmaktır. Bu da kâmil bir imanla birlikte salih amellerle gerçekleşir.

Bu hikâyeden de anlaşılacağı gibi, ölüm yaklaştığında, asıl ihtiyaca cevap vermeyen, yaşanmamış, manevi olarak zenginleştirmeyen, ruhsuz ve sadece kişisel konfora hizmet eden bilgiler işe yaramaz. Oysa gerçekten faydalı bilgi, ruhu besleyen, iyilik yapmaya yardımcı olan ve insana manevi bir derinlik kazandıran bilgidir.

Sonuç olarak, gurur ve kibir insanı yanıltabilir ve sonunda felakete sürükleyebilir. Bu nedenle, Allah'ın rızasını kazanmaya hizmet eden bilgiyi aramak ve talep etmek en önemlisidir. Allah Rasûlü -Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem-, daima bu tür bilgiyi istemek için dua etmiştir.

“Allâh'ım! Fayda vermeyen ilimden, ürpermeyen kalpten, doymayan nefisten ve kabul edilmeyen duâdan Sana sığınırım!..”

Buna göre ilim, hikmette derinleşmektir. Muammâyı çözmektir. Her şeyde mevcut Cenâb-ı Hakk'ın mesajını alabilmektir. Meselâ tıp bilgisi, Allâh'ın vücuda yerleştirdiği muazzam kâidelerle ilgilenir. Ancak bu ilgide kalmayıp bir adım öteye gitmeli ve vücuttaki kâidelerde meknuz ilâhî sanatı görebilmelidir.

Çünkü ilim, seyretmek değil, sırları çözmektir.

İLMİN GAYESİ!

Yûnus Emre Hazretleri de ilmin aslî gayesini şöyle ifade eder:

İlim ilim bilmektir,

İlim kendin bilmektir.

Sen kendini bilmezsin,

Ya nice okumaktır?!

Okumaktan mânâ ne?

Kişi Hakk'ı bilmektir,

Çün okudun bilmezsin,

Ha bir kuru emektir!..

Okudum bildim deme,

Çok tâat kıldım deme.

Eğer Hakk'ı bilmezsen,

Bu kuru lâf demektir!..

Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de;

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ

“Allah'tan hakkıyla ancak âlim kulları korkar.” (Fâtır, 28) Bu nedenle, Allah'ın büyüklüğünü ve gücünü anlamak, öncelikle bir ilim işidir.

Özetle, ilmin temel amacı, önce Allah'ı tanımak ve sonra dünya ve ahiret mutluluğu için gerekli bilgileri öğrenerek iki dünyada da kurtuluşa erişmektir. Aksi takdirde, ilim bize sırat üstünde cehenneme düşmemize neden olan bir tuzak haline gelebilir.

Hadîs-i şerifte buyrulur:

“Kıyâmet günü ilim öğrenmiş, öğretmiş ve Kur'ân okumuş bir kişi huzûra getirilir. Allah Teâlâ ona verdiği nimetleri hatırlatır. O da hatırlar ve itiraf eder. Ona;

«—Peki bu nimetlere karşılık ne yaptın?» diye sorar.

O ise;

«–İlim öğrendim, öğrettim ve Sen’in rızân için Kur’ân okudum.» cevabını verir.

Cenâb-ı Hak;

«–Yalan söylüyorsun. Sen, âlim desinler diye ilim öğrendin, ne güzel okuyor desinler diye Kur’ân okudun. Bunlar da senin hakkında söylendi.» buyurur. Sonra emrolunur, o da yüzüstü cehenneme atılır.” (Müslim, İmâre, 152)

Bir başka hadîs-i şerifte de Allah Rasûlü -Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem- şöyle buyurmuşlardır:

“Kim ilmini artırır da (ona müsâvî olarak) dünyada zühd ü takvâsını artırmazsa, (o ancak) Allâh’a olan uzaklığını artırmıştır...”

İLİMDE İRFAN MESELESİ

Gerçek ilim, bilgiye hayat veren ve irfanla mârifetullah ile bütünleştiğinde, insanın ruhunda sonsuz bir yolculuk başlatır. Bu ilimle dolu kalp, katılaşımlığını terk eder ve Yûnus Emre'nin şefkat dolu sözleri gibi olur. İlim, öncelikle insanın kendisini tanıması ve varoluşunun amacını anlaması için bir rehber olmalıdır, yani "mârifetullah" kapısını aralamalıdır. İlim, bu şekilde irfan seviyesine yükseltilmelidir.

Bilgi, kişisel bir anlayışın derinliklerine nüfuz edip "irfan" haline geldiğinde, bu kişiye "ârif" denir. Bir ârif, sahip olduğu bilgilerin ötesinde gizli sırları, hikmetleri ve ilahi tecellileri anlamış, yani irfan sahibi olmuş bir kişidir. İlim sahibi olanlar bile bu seviyeye ulaşamadıklarında "âlimdir, fakat ârif değildir" denir. Bu tür bilgiler, sadece kitaplarda sabit ve donmuş bilgiler olarak kalır. Bu durum, tohumun toprakla buluşmadan çimlenip büyüyememesine benzer.

Bu tohum, ancak toprağa düştüğünde yeşerir ve büyür. Aynı şekilde, bu tür bilgiler, sadece düşünceleri üretmek ve duygusal derinlik kazanmak için zihinden kalbe inerek gerçek anlamda gelişemez. Bu nedenle, bu tür bilgilere "kitâbî bilgi" denir.

İslam düşünürleri ilim hakkında şunları söylemişlerdir: "İlim, idrak etmektir. İdrak gerçekleşmeden ilim gerçekleşmez. İdrakin doruğu ise "mârifetullah"tır. Bu nedenle, "mârifetullah" tüm ilimlerin özüdür. İlimler, bu ilme ne kadar yakınsa, o kadar değerlidirler."

Hazret-i Mevlânâ buyurur:

“Hünerli ve bilgili kişi iyidir ama, iblisten ibret al da ona pek değer verme! Zira ibliste de bilgi vardı. Ama o, Âdem’in topraktan yaratılışını, dış yüzünü gördü de, onun hakikatini göremedi.”

“Nice ilim, akıl ve anlayış vardır ki, hakikat yolcusuna harâmî kesilir, yolunu vurur. Onun için cennetliklerin ekserisi, filozofların şerlerinden korunabilmiş, saf ve ehl-i kalp kimselerdir.

Ey gafil! Gururdan, kendini beğenmekten kurtul ve lüzumsuz şeyleri üstünden at ki her an sana ilâhî rahmetler yağsın.”

İLİM, EĞİTİM (GÜZEL HÂL VE İSTİKAMET) İÇİNDİR

Doğduğu günden itibaren bilgiye muhtaç olan insanoğlu için ilim, aslında bir ömür insanın eğitiminden ibarettir. Kur'ân'da da buyurulduğu üzere, gerçekten bilenlerle bilmeyenler hiçbir zaman bir olmamıştır.

Bilenlerle kastedilen ise;

- Kıyam ve secde hâlinde Allah ile beraber olanlar,
- Âhiret endişesi taşıyanlar,
- Allâh'a ilticâ edenlerdir.

Yoksa insan gerçek mânâda bilgililer sınıfına dâhil olmaz.

Çünkü bu üç husûsiyeti taşımıyorsa, gözünün gördüğünü kalbi görmüyor demektir.

Bu itibarla Kur'ân-ı Kerim, ilim ile.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا
وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

“Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (mes'ûliyetinden) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o, çok zalim ve çok cahildir.” (el-Ahzâb, 72) âyetinde buyurulduğu üzere fîsk içinde bocalayan insanı «zulm» ve «cehâlet» sıfatından kurtarıp kâmil insan hüviyetine kavuşturmayı hedefler.

«Zulm»ün zıddı «adl»dir. Yani kulun amelinin sâlih olmasıdır. «Cehl»in zıddı ise «ilim»dir. Gerçek bir âlim olmak, sadece zâhirî bilgilere sahip olmakla sınırlı değildir; aynı zamanda bâtnî, yani içsel ve manevi bilgilere de sahip olmayı gerektirir. Bu, insanın iç dünyasını da aydınlatarak bütünsel bir bilgiye sahip olmayı ifade eder. İnsan, cahil bir şekilde dünyaya gelir ve çevresindeki zâhirî bilgileri öğrenir. Ancak ilim, bu zâhirî bilgilere dayalı olarak derin bir içsel dönüşümü içerir. İlim sadece dış dünyayı anlamakla kalmaz, aynı zamanda içsel dünyasını da keşfetmeyi içerir. Bu, tefekkür (düşünme) ve duyuş (hissi deneyim) derinliği kazanarak gerçekleşir.

Gerçek bir âlim, zâhirî ve bâtnî ilimleri birleştirir. Zâhirî ilimlerle donanmış olmak, dünyayı anlama ve çevresine katkıda bulunma yeteneğini temin ederken, bâtnî ilimlerle donanmış olmak, insanın içsel yolculuğunu yönlendirir ve manevi bir olgunluğa ulaşmasına yardımcı olur. Bu, insanın sadece dünyevi bilgiyi değil, aynı zamanda ruhsal ve manevi bilgiyi de araştırmasını ve bu bilgiyi yaşamına entegre etmesini sağlar.

Sonuç olarak, gerçek bir âlim, hem zâhirî hem de bâtnî ilimleri birleştirerek hem dünya hem de ahiret için bilgeliği ve içsel derinliği temsil eder. Bu, insanın hem dış dünyada hem de iç dünyasında yolu aydınlatan bir rehber olmasını sağlar.

Nitekim İmam Gazâlî -rahmetullâhi aleyh-;

“Veresetü'l-enbiyâ (peygamberlerin vârisleri), zâhir ve bâtn (kalbî) ilme sahip olanlardır.” buyurmuştur.

EĞİTİM İNSAN İÇİNDİR

İnsanın kendisi için gereken eğitim, diğer canlıları eğitmekten çok daha zor ve önemlidir. İnsanın içinde bulunan doğal eğilimler, hem iyiye hem de kötüye yönlendirebilecek potansiyele sahiptir. Bu nedenle insanın eğitimi, toplumun ve bireyin saadeti için kritik bir öneme sahiptir.

İnsanın içinde bulunan fıtrî eğilimler, insan hayatının her aşamasında kendini gösterir. Bu eğilimlerin yönlendirilmesi ve denetlenmesi, kişinin karakterinin şekillenmesinde ve toplumun düzeninin korunmasında kritik bir rol oynar. İnsanın kötü eğilimlerini dizginlemesi ve takva gibi erdemli değerleri geliştirmesi, onun saadetini sağlar.

İnsanın nefsini eğitmek, çoğu zaman en büyük zorluklardan biri olabilir. Kendi iç dünyasında mücadele etmek, dışarıdaki vahşi hayvanları eğitmekten daha büyük bir çaba gerektirebilir. Ancak bu iç mücadele, insanın manevi büyümesini ve olgunluğunu sağlayan bir süreçtir.

İnsanın saâdeti, günaha temâyülün engellenip takvânın güçlendirilmesiyle mümkün olur. Bunun yolu da terbiyedir. En vahşî hayvanları eğitmek bile nefesine mağlûp bir insanı eğitmekten daha kolaydır.

Eğitim (terbiye) hizmeti, bir peygamber mesleğidir. Eğitimci olmak için hissiyat ve duyguların güçlü olması lâzımdır. Çünkü talebeyle irtibat kurarken, onların duygularını anlamalı, değerlendirmeli ve ona göre muâmele etmelidir.

Bu, bir doktorun tedavîden önce teşhise, yani ağrı ve sızının sebebini kavramaya mecbur olması gibi bir keyfiyettir. Unutmamak gerekir ki, ancak problemi çözülen insan kazanılabilir.

İnsanların istidatları birbirinden farklı olduğu gibi, zaafı da muhtelifdir. Bu sebeple eğitimcinin âdetâ bir ruh doktoru titizliğiyle insana yaklaşması gerekir.

Birine faydalı olan bir söz ve davranış, bir başkasına zarar verebilir. Bu yüzden eğitiminden mes'ul olduğumuz insanların karakterlerini çok iyi tanımamız lâzımdır.

Diğer taraftan telkinin zaman ve dozu da iyi ayarlanmalıdır.

Sert bir cismi belli bir istikamette bükerken onun kırılma ihtimalini dikkate aldığımız gibi nefsânî kabiliyet ve temâyülleri kuvvetli olan bir kimseyi de bu illetten kurtarmak için aceleci davranmamak lâzımdır. Muhatabın ters tepki göstereceği dereceye kadar dozu artırmamaya dikkat etmelidir.

Dolu bir kabı eşit hacimdeki bir başka kaba ânî bir sûrette boşaltırsanız, yarısını ziyan eder, dışarıya dökersiniz. Lâkin tadrîc kanununa riâyet ederek, yani acele etmeden, yavaş yavaş hareket ederseniz, elinizdeki kaptan ne varsa onu eksiksiz olarak diğerine aktarabilirsiniz.

İnsan terbiyesinde de bu fizik kanununun ehemmiyeti inkâr olunamaz. Bu demektir ki, bir insanı yönlendirip terbiye etmek her şeyden önce sabra ve muhatabı istifadları itibarıyla mükemmel bir sûrette tanımaya bağlıdır.

Gerçekten eğitimci, talebesinin karakter ve istidâdını elindeki tesbih taneleri gibi tanımalı, kimin neye kabiliyeti varsa, onu o yönde geliştirmeye gayret etmelidir.

Meselâ şairliğe istîdâdı olan bir kimseyi, insan rûhunun derinliklerine yönlendirmek îcap eder. İdareci olmaya istidatlı kimseye ise sevk ve idarenin nasıl yapılacağı, işi ehline vermenin gereği, merhametli davranmanın lüzumu ve adâlet gibi hususlar telkin edilmelidir. Diğer meslekî kabiliyetler de bunun gibidir. Ancak toplum için zarûrî olan bu kabiliyetlerin her birinin eğitim tarzı farklı farklıdır.

Eğitim hizmetleri, insandaki beden-ruh ve akıl-kalp arasındaki hassas dengeye dikkat edilerek plânlanmalıdır. Şayet insanın sadece aklına hitap edilirse menfaat, makam, dünyevî hevâ ve hevesler ağır basar ve rûhî tekâmül ihmal edilmiş olur. Böyle yetiştirilen insan; neticede servet, şöhret ve şehvetin kulu hâline gelir. Fakat akılla birlikte onun kalbi de eğitilebilirse, fitratında mevcut olan temâyüllerin Hak yoluna yönlendirilmesi ancak o zaman mümkün olabilir.

Şuna dikkat edilmelidir ki; kalbe erişmeyen bilgi, irfâna dönüşmez. İrfandan mahrum bir bilgi ise sahibini dalâlete sürükleyebilir. Mânevî duygular ve fazîletlerle teçhiz edilemeyen insan, sürekli kötülüğü emreden nefsinin kaba kuvvetine terk edilmiş olur.

İsrafi, sadece elimizdeki mal ve mülkû çarçur etmek şeklinde düşünmemeliyiz. Âyet-i kerîmede buyurulan; **“Allah israf edenleri sevmez!..”** îkâzını hayatımızın bütün safhalarına taşımamızdır.

Bu meyanda vazifesinin ehemmiyetini idrâk eden bir hocaefendi de, asla talebesinin zaman ve enerjisini israf edemez, etmemelidir.

Bilmeliyiz ki, ömrü boş geçirmek bir israftır. Elimizdeki yüce emânetleri muhafaza etmemek bir israftır. Hele insanın eğitiminde onun varlıkların en şerefli olması istikametinde yetiştirilmeyip ziyan edilmesi, israfların en büyüğüdür.

Dolayısıyla insanın eğitim ve terbiyesinde son derece hassas olmalıdır. Onu, yüce Yaratan'ın hilkatte arzu ettiği bir kul olarak, yani bu kâinat kitabını okuyan, ondaki ilâhî nizam ve âhenk ile kudret akışlarını seyrederek ince ve derin bir tefekkür ikliminde îmânını ihsâna erdirebilen bir kâmil gönül olarak yetiştirmelidir.

Bir bakıma vasıfsız ve sığ kitleler değil, İslâm'ın, asr-ı saâdetde ortaya koyduğu kıvâmı taşıyan şahsiyetler inşa etmeliyiz. Yoksa bunca milyar insanlık âlemindeki gerçek insana olan susuzluk, bir türlü dindirilemez...

Bütün iş, şu âhircamanda bir insan daha yetiştirmek...

Yeni doğan neslin içine düştüğü sayısız yangından birkaç evlâdı olsun kurtarabilmek...

Kim bilir elimizin uzandığı kimseler, belki yarınlara Fatihleri, Yavuzları, Süleymanları, Sinanları olacak!.. Belki Pîrî Reisleri, İbn-i Kemal Paşaları, Akşemseddinleri, Aziz Mahmud Hüdâyîleri olacak!..

Bir millet böyle dâhîler yetiştirebildiği ölçüde büyük millet olur ve hayatiyetini devam ettirir. Nitekim Osmanlı Beyliği, Anadolu'da kurulan en küçük beylik olmasına rağmen sahip olduğu büyük şahsiyetler nisbetinde büyüdü, büyüdü ve üç kıtayı kuşatan ulu bir çınar oldu... Daha sonra ise kocaman bir imparatorluk olmasına rağmen ufku dar, yani sırf menfaatine râm olmuş, milletin istikbâlini değil, kendi mevkiini düşünen, şahsiyeti zaafa uğramış kimselerin elinde küçüldü, küçüldü ve neticede tarihin tâlihsiz sayfalarında kaldı...

Hâsılı insanı eğitip onu yetiştirecek eğitimci, hocaefendi, öğretmen gibi hizmet insanlarının önce kendi gönüllerini bir dergâh hâline getirmeleri zarûrîdir. Gönül âlemi bir dergâh hâline gelmemiş kimselerin bina duvarlarından farkı yoktur. Ki bunlar, bir müddet sonra yıkılır ve yok olurlar.

Ancak gönüllerini insanlara açarak onları kucaklayanlar, Hazret-i Mevlânâ, Şâh-ı Nakşibend, Abdülkâdir Geylânî ve Yûnus Emre Hazretleri gibi kıyâmete kadar yaşarlar ve mekteplerindeki ezel ve ebed dersleri de kesintisiz devam eder.

Ey Rabbimiz! Bizleri dâimâ faydalı ilimler ile rızıklandır! Faydası olmayan her türlü ilmin şerrinden muhafaza et!.. Allâh'ım, ilmimizi irfâna dönüştür! Neslimizi gerçek ilim ve irfan ile kendi kültür potasında eğitmeyi ve geleceğimize yüksek şahsiyetler armağan edebilmeyi nasîb eyle!..

Âmîn!..

KAYNAK: YÜZAKI DERGİSİ, SAYI 7